

7. Демченко Е.П. Издание марксистской книги на Украине до Великого Октября / Е.П. Демченко. – К. : Наук. думка, 1987. – 162 с.
8. Маркова В.А. Книжкова комунікація : теорія, історія, перспективи розвитку : автореф. дис. ... д-ра наук із соці. комунікацій : 27.00.03 / В.А. Маркова ; Харк. держ. акад. культури. – Х., 2011. – 36 с.
9. Павко А.І. Політичні партії й організації у Східній Галичині та Наддніпрянщині наприкінці XIX – на початку XX ст. : повчальний досвід історії / А.І. Павко // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. : зб. наук. пр. – К., 2002. – № 5. – С. 93–99.
10. Лисенко О.В. Роль преси у формуванні української національної ідеї / О.В. Лисенко // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2000. – С. 226–227.
11. Непериодические издания русских либеральных и консервативных партий начала XX века : библиогр. указ. / Сост. А.В. Шевцов ; РНБ. – СПб., 2002. – 416 с.
12. Шевцов А.В. Издательская деятельность кадетской партии (1905 – сер. 1918 гг.) : автореф. дис. канд. филолог. наук : 05.25.04 / А.В. Шевцов ; СПбГИК. – СПб., 1993. – 19 с.
13. Касьянов Г. Українська інтелігенція на рубежі XIX–XX ст. : соціально-політичний портрет / Г. Касьянов. – К. : Либідь, 1993. – 170 с.
14. Чмырь С. [Про украинские партии] / С. Чмырь // Политические партии России, конец XIX – первая треть XX в. : энциклопедия. – М., 1996. – С. 634–647.
15. Репертуар української книги, 1798–1916 : матеріали до бібліографії : в 9 т. / Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника, НАН України. – Л., 1995–2005.
16. Гирич І. Коментарі / І. Гирич // Твори : в 50 т. / М.С. Грушевський. – Л., 2002. – Т. 1. – С. 559–561.
17. Видання «Просвіт» Наддніпрянської України (1906–1922) : бібліогр. покажч. / Нац. парламент. б-ка України ; С. Л. Зворський (уклад.). – К. : Глобус, 1999. – 134 с.
18. З'їзд представників подільських товариських крамниць // Світова зірниця. – 1909. – № 32. – 23 серп.
19. Доклад Центрального комітету Революційної Української Партії Міжнародному Соціалістичному конгресові в Амстердамі. – Л., 1904. – 16 с.
20. Доклад Української Соціал-Демократичної Робітничої партії Росії Міжнародному Соціалістичному конгресові в Штутгарті. – Л., 1907. – 16 с.

Кароева Т.Р. КНИЖНАЯ КОММУНИКАЦИЯ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УКРАИНСКИХ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПАРТИЙ НАЧАЛА XX ВЕКА

Освещена деятельность украинских политических партий начала XX в. в книжном деле, которое охватывает книгоиздание, книгораспространение и книгоиспользование (библиотечную практику) общественно-политической литературы. Подчеркнуто, что результатом этой деятельности стало скорее пробуждение национального сознания украинцев, чем распространение политических идей.

Ключевые слова: книжная коммуникация, украинские политические партии, книгоиздание, книжная торговля, библиотека, либерализм, социализм, консерватизм.

Karoyeva T.R. BOOK-MEDIATED COMMUNICATION ACTIVITIES OF UKRAINIAN POLITICAL PARTIES IN THE EARLY XX CENTURY

Activities of Ukrainian political parties of the early XX century undertaken in the printed matter domain are elucidated in the paper. The activities encompassed socio-political literature publishing, distribution and enjoyment (library practice). It is emphasized that those activities resulted rather in awakening of Ukrainians' national consciousness than in dissemination of political ideas.

Keywords: book-mediated communication, Ukrainian political parties, book publishing, book trade, library, liberalism, socialism, conservatism.

УДК 94 (477.43/44)

О.С. Дмитришена

ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ БАГАТОПАРТІЙНОСТІ НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Публікація містить дані про особливості форм та методів діяльності політичних партій та їхні програмні документи; подається характеристика найактивніших партійних осередків та їх лідерів.

Ключові слова: партія, політична організація, есери, лідер, програмні документи.

Вивчення ролі українських партій у розвитку національного відродження початку ХХ ст. забезпечує відтворення складного і суперечливого процесу нашого становлення як державної нації. Актуальність даної статті обумовлюється, насамперед, необхідністю розуміння і обґрунтування історичного значення сучасних державотворчих процесів в українському суспільстві. Метою запропонованої статті є характеристика виникнення та діяльності перших політичних партій на Правобережній Україні на початку ХХ ст.

Історіографія проблеми потребує більш глибокого вивчення процесу зародження, еволюції та зникнення різноманітних українських політичних партій у загальному контексті політичної історії України. Це пов'язано з тим, що історія українських політичних партій стала об'єктом дослідження лише в роки незалежної України. Радянська історіографія її або зовсім не висвітлювала, або розкривала однобічно, в суто негативному плані. Український історик О. Голобуцький пояснює це тим, що саме безпека вимагала обходити національні політичні партії стороною, обмежуватися загальними міркуваннями або спиратися на безпрограмну схему. В іншому випадку виникала пряма загроза звинувачення в націоналізмі з відповідними службово-партійними висновками [12, с. 47]. Вагоме значення мають багатотомні праці, в яких детально аналізуються програмні документи українських політичних партій і міститься різноманітний фактичний матеріал щодо їхньої практичної діяльності [18, 20]. Помітним внеском в дослідження історії українських партій та організацій стали праці О.М. Федькова [6, 15, 19]. У монографії І. Калмакана [7] простежується історія українських політичних партій та аналізується їхня діяльність від моменту утворення (кінець ХІХ ст.) до кінця ХХ ст. До останнього часу в Україні не існувало узагальнюючої праці з політичної історії України загалом і політичних партій зокрема. Вперше така робота – капітальна шеститомна праця «Політична історія України. ХХ ст.» – вийшла друком у 2002–2003 рр. [1].

Однак залишається чимало проблем, які потребують більш глибокого вивчення. Це зокрема проблеми соціально-політичного складу, чисельності кожної партії, міжпартійних відносин.

Вцілілий після російської ідейної інтервенції політично свідомий прошарок українського суспільства, утримавшись від вступу до партійних об'єднань росіян, прагнув до організації й самовизначення у власних партійних організаціях. Першим українським політичним партіям, створюваним інтелектуальною елітою, була притаманна нечіткість ідеологічного обличчя [1, с. 127].

Наприкінці ХІХ ст. відбувалася політична радикалізація в середовищі української інтелігенції і студентства. Напередодні ІІ з'їзду українських студентських громад М. Русов заявив: «Нам не треба громад, нам треба партії» [2, с. 7].

Ще з початку 90-х років ХІХ ст. в Україні виникають різні гуртки соціал-демократичного спрямування – не лише загальноросійські, а й українські. У 1896 р. в Києві І. Стешенко, М. Коцюбинський, Л. Українка, П. Тучапський та інші організували окремий український соціал-демократичний гурток. Він мав на меті боротьбу з культурництвом серед української молоді. Через деякий час українські соціал-демократичні гуртки намагаються об'єднатися. Так виникає перша українська партія – РУП (Революційна Українська Партія) [3, с. 26]. Офіційно РУП засновується у січні 1900 р. у Харкові на так званій «Раді Чотирьох»: Д. Антонович, Б. Каменський, Л. Мацієвич і М. Русов. [4, с. 73].

На початку свого становлення РУП не визначилася з тактичними формами і методами вирішення соціального питання. Партією пропонувалося навіть використовувати «для боротьби проти соціального гніту» аграрний терор (підпали поміщицьких і куркульських садіб, господарських споруд, полонка сільськогосподарських машин, калічення худоби, порубки лісу і потрапи посівів, побиття наглядчів, лісників, управляючих чи поміщиків і т.п.) [5, с. 278]. Видання РУП поширювалися і в селах Подільської губернії.

Цікавим було те, що члени Революційної української партії не виокремлювали ті верстви населення, які складали її соціальну основу: усіх вони називали «робочий люд» або пролетарі. При цьому вони пояснювали, що це ті люди, які «втратили власність чи то на землю, чи на верстат який ремісницький, а працюють на панській землі, на панській верстаті» [6, с. 116].

У 1900 р. в Україні була створена ще одна партія, яка мала в собі деякі самостійницькі елементи: українці польської культури Ярошевський, Меленевський та інші заснували Українську Соціалістичну Партію (УСП), яка практично не мала розбіжностей з РУП [3, с. 29].

Відомостей про її діяльність маємо дуже мало, бо ця партія була нечисельною й практично не мала ніякого впливу серед населення, тому з самого початку існування діяла разом з ППС (Польська Партія Соціалістична) й РУП. Вона мала свій періодичний орган – «Добру Новину», яка була призначена для соціалістичної агітації серед українського пролетаріату.

УСП разом з РУП брала участь у селянських розрухах 1902–1903 рр. Ця співпраця з РУП призвела до того, що у 1903 р. УСП увійшла до складу РУП. Але вже в кінці 1903 р. Ярошевський з частиною прихильників вийшли з РУП і увійшли до ППС. Пояснювали вони це тим, що ця організація була більш зорганізованою й мала свою певну програму; до того ж ППС, єдина з соціалістичних партій Росії, наголошувала на важливості національного питання й визнавала права українського народу [7, с. 58].

Наприкінці 1904 р. відбувся розкол Революційної української партії (РУП), внаслідок якого виникла ще одна політична партія — Українська соціал-демократична спілка (далі – УСДС або Спілка). Однією з причин, що призвели до розколу, на думку дослідників, була неспроможність РУП конкурувати з РСДРП та есерами напередодні першої російської революції. Тому організатори Спілки ставили за мету «використання політичного потенціалу РСДРП для активізації визвольного руху в Україні шляхом організаційного об'єднання з нею» [8, с. 46]. Це стало передумовою утворення нової політичної сили в Україні. Серед провідних діячів УСДС були М. Меленевський, О. Скоропис-Йолтуховський, П. Канівець, П. Крат, В. Мазуренко, П. Тучапський та інші.

Спілка виступала проти політичної автономії України і засуджувала національно-культурницьку діяльність РУП. УСДС тісно співпрацювала з РСДРП та Бундом. Ця співпраця призвела до того, «що вона поступово почала втрачати своє специфічно українське обличчя і врешті стала звичайною обласною організацією меншовицького напрямку» [9, с. 40]. Хоча видається слушною думка відомого українського історика М. Слабченка, який зазначав, що «...спілка була самостійною партією на Україні, хоч формально залежала від РСДРП, куди входила, як автономна одиниця» [10, с. 257].

Діяльність партії поширилася і на Подільську губернію, особливо на її сільські райони. Центром, який об'єднував навколишні села, була Вінниця. Соціальною опорою Спілки були не тільки сільські робітники, але й селяни. При цьому «не тільки ті селяни, які не можуть вижити без заробітку у капіталістів-поміщиків, а й такі, які мають стільки землі, що як-небудь можуть вижити з неї» [6, с. 123].

М. Міхновський разом зі своїми однодумцями (брати Макаренки, брати Шемети, Є. Любарський-Письменний) у 1902 р. заснує Українську народну партію (УНП).

У своїй програмі Українська народна партія проголошувала ідею самостійної держави. Українство зустріло ці документи вороже, й тому М. Міхновський в наступній розробці своєї програми вносить деякі соціалістичні елементи, щоб інтегруватись у політичне життя України [11, с. 12].

Як про це згадував член УНП С. Шемет, «ця гра в соціалізм була досить несерйозною демагогією, якою Міхновський, доведений до страшної розпуки невдалими способами захопити українською національно-самостійною ідеєю ширші кола активної молоді, намагається своєї мети під покришкою соціалізму таки досягнути» [12, с. 47].

Про діяльність УНП до 1905 р. практично нічого не відомо, бо вона була нечисельною й діяла дуже конспіративно; займалася в основному агітацією.

Цікавим є висвітлення національного питання у доктринах УНП. Особливу увагу звертає на себе той факт, що її програма значну увагу приділяла становищу національних меншин у самостійній Україні. Це питання є особливо цікавим, якщо зважати на усталену думку про основні риси українського націоналізму – русофобство і антисемітизм. Дійсно, наприклад, той-таки М. Міхновський писав у «Десяти заповідях УНП», що «усі люди – твої браття, але москалі, ляхи, угри, румуни та жиди – се вороги нашого народу», та далі додавав: «...поки вони панують над нами і визискують нас» [13, с. 80].

На II партійному з'їзді РУП знову спалахнули внутрішньопартійні суперечки. М. Меленевський, Є. Голіцинський, О. Канівець і О. Ткаченко 11 січня 1905 р. подали відповідну заяву до ЦК РУП, а наступного дня випустили відозву «Розлом Революційної Української Партії», в якій звинуватили своїх колишніх товаришів у «буржуазному радикалізмі, відданості національно-демократичним ідеям і висловили бажання увійти до складу РСДРП на основах автономії» [2, с. 11]. 18 січня до них приєдналися К. Голіцинська, В. Мазуренко і О. Скоропис-

Йолтуховський, які спільно створили нову політичну організацію – «Українську соціал-демократію» [2, с. 12].

Ось як роз'яснює причину розколу офіційний орган УСДРП «Наш голос»: «На ґрунті незгод в справі з'єднання з РСДРП в РУП назрівав внутрішній ідейний конфлікт. Непорозуміння при проверці мандатів делегатів, які з'їхались на II з'їзд, стали формальною причиною для виходу з партії, головнo закордонного комітету, кількох осіб, котрі організували потім так звану Спілку РСДРП» [14, с. 277]. Тоді ж «Спілка» оголосила свою програму, в якій теоретики організації здебільшого критикували політику РУП. Вони доводили, що українська інтелігенція, яка зосередилась в РУП, тримається виключно на дрібнобуржуазному українському селянстві, бо це єдиний прошарок населення, який залишився українським [15, с. 47].

До Головного Комітету «Спілки» ввійшли Меленевський, Скоропис-Йолтуховський, Завадський, Слущкий, Рабінович та ін. Ця організація ввїбрала в себе людей, далеких від українського руху (Рабінович, Завадський та ін.) [16, с. 120].

В 1905 р. «Спілка» увійшла до складу РСДРП на основі окремого статуту, як національна організація, що має своїм завданням організування пролетаріату, який розмовляє українською мовою. У тому ж році «Спілка» взяла участь у виборах до Думи, блокуючись з УСДРП і Бундом. До II Думи «Спілка» провела своїх членів Кирієнка, Федорова, Терещенка. Під час виборів вона проявила себе як русифікаторська організація, проти чого виступали УСДРП та ліберальні українські кола. Але з початком реакції активна діяльність «Спілки» занепадала. У 1907 р. було заарештовано практично увесь Головний Комітет [17, с. 386].

На початок лютого 1907 р. відбулася партійна конференція, метою якої було створення об'єднаної партії соціалістів-революціонерів. Прибули представники з Таврії, Херсонщини, Чернігівщини, Поділля, Київщини, а також делегати від українців з російських есерівських організацій – всього до 30–40 осіб. Після конференції 1907 р., де українські есери так і не спромоглися прийняти програму партії, УПСР видала низку відозв.

Однак мусимо сказати, що перша спроба утворити УПСР не мала великих і тривких наслідків в українському житті. Ще одна партія соціалістичного спрямування, УПСР, домагалася націоналізації усіх тих галузей законодавства, які обслуговують «найпекучіші життєві потреби людності» [18, с. 19]. Питання, пов'язані з охороною праці, тривалістю робочого дня, соціальним страхуванням, установами бірж праці знайшли детальне відображення у програмі цієї партії.

На території Подільської губернії наприкінці 1890-х рр. зафіксовано існування політичної організації, у членів якої була знайдена і вилучена нелегальна література партії соціалістів-революціонерів. Керівником і головним агітатором виступив якийсь чоловік на прізвище Гордон [19]. Діяльність цієї партії проявлялася в таких містах, як Кам'янець-Подільський, Балта, Могилів-Подільський. Ці організації соціалістів-революціонерів співпрацювали з київським комітетом партії [19]. Місцеві партійні організації створювали невеликі гуртки, в яких велася агітація серед робітників і селян. Есерівські групи також організували збори, видавали і розповсюджували агітаційну літературу (листівки, прокламації, брошури) [20, с. 131].

Отже, ми впевнено можемо сказати, що поява перших українських політичних партій стала новою фазою боротьби українського народу в межах Російської імперії. Процес національного оновлення суспільства мав суперечливий характер, який визначався тим, що соціально-економічна трансформація відбувалася завдяки процесам, які відбувалися у Російській імперії. Незважаючи на всі недоліки і протиріччя, притаманні українському політичному рухові на партійній стадії його розвитку, на початку ХХ ст. вдалося закласти суттєві організаційно-політичні підвалини майбутнього українського державотворення.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Політична історія України. ХХ ст. : У 6 т. – Т. 1. На зламі століть (кінець ХІХ ст. – 1917 р.) / Редкол. : І. Курас та ін. – К. : Генеза, 2003. – 424 с.
2. Вихід Української Соціал-Демократичної Спілки з Революційної Української Партії // Українська суспільно-політична думка в ХХ ст. Документи і матеріали. В 2-х т. – Т. 1 / Упор. Т. Гунчак, Р. Сольчаник. – К. : Сучасність, 1983. – С. 11–19.
3. Голобуцький О., Кулик В. Український політичний рух на Наддніпрянщині кінця ХІХ – початку ХХ ст. : Дослідження / О. Голобуцький, В. Кулик. – К., 1966. – 254 с.
4. Коллард Ю. Спогади юнацьких днів (1897–1906 рр.) : Українська студентська громада в Харкові і Революційна українська партія (РУП) / Ю. Коллард. – Торонто : Срібна Сурма, 1972. – 223 с.

5. Українське питання в Російській імперії (друга половина XIX – початок XX ст.) // В.Ф. Верстюк, В.М. Горобець, О.П. Толочко. Україні і Росія в історичній ретроспективі : українські проекти в Російській імперії : нариси в 3-х томах. – Т. 1. – К. : Наукова думка, 2004.
6. Федьков О.М. Формування аграрних програм українських соціалістичних партій Наддніпрянщини на початку XX століття / О.М. Федьков // Збірник наукових праць «Політологічні студії». – 2010. – Вип. 1. – С. 114–131.
7. Калмакан І. Виникнення та еволюція національної партійної системи в Україні в XX ст. : дослідження / І. Калмакан. – Одеса : Аеропринт, 1997. – 191 с.
8. Головченко В.І. Від Самостійної України до Союзу Визволення України : нариси з історії української соціал-демократії початку XX ст. / В.І. Головченко. – Харків : Майдан, 1996.
9. Гунчак Т. Україна: Перша половина XX століття: Нариси політичної історії / Т. Гунчак. – К., 1993.
10. Антонюк М. Через віхи історії. Частина перша / М. Антонюк. – Вінниця, 2006. – 57 с.
11. Козицький М.Ю. Національно-політична думка на Україні (кінець XIX – початок XX ст.) / М.Ю. Козицький, О.В. Поліщук // Наукові праці з питань політичної історії [Текст] : Міжвід. наук. зб. – Вип. 172. Політичні партії на Україні (1905–1925) / Відп. за вип. М.Ю. Козицький. – К. : Либідь, 1992. – 120 с. – С. 3–13.
12. Голобуцький О. Український націоналізм як політичний рух / О. Голобуцький // Розбудова держави. – 1993. – № 6. – С. 47.
13. Телешун С. Національне питання в програмах українських політичних партій в кінці XIX – на початку XX ст. – К. : [б.в.], 1996. – 129 с.
14. Короткий нарис партійної історії // Наш голос. – 1911. – Ч. 6–8. – С. 277–283.
15. Федьков О.М. Політичні партії і селянство в 1905–1907 роки (діяльність партійних та непартійних організацій в селах Правобережної України) / О.М. Федьков. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2007. – 248 с.
16. Дорошенко Д. Мої спомини про давнє минуле (1901–1914 рр.) / Д. Дорошенко. – Вінніпег, Манітоба : Накладом вид. спілки Тризуб, 1949. – 164 с.
17. Чикаленко Є. Спогади : 1861–1907 рр. / Є. Чикаленко. – Нью-Йорк : Українська вільна академія наук у США, 1955. – 504 с.
18. Багатопартійна українська держава на поч. XX ст. : програмні документи перших українських політичних партій / Упорядник В. Журавський. – К. : Пошук, 1992. – 96 с.
19. Федьков О.М. Організації партій соціалістів-революціонерів на Поділлі напередодні і в період першої російської революції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://liber.onu.edu.ua>.
20. Партия социалистов-революционеров. Документы и материалы. – В 3 т. – Т. 1. 1900–1907 гг. – М. : РОССПЭН, 1996.

Дмитришена О.С. ПРОЦЕСС ФОРМИРОВАНИЯ МНОГОПАРТИЙНОСТИ НА ПРАВОБЕРЕЖНОЙ УКРАИНЕ В НАЧАЛЕ XX ВЕКА

Публикация содержит данные об особенностях форм и методов деятельности политических партий, а также их программных документах; охарактеризованы активные партийные ячейки и их лидеры.

Ключевые слова: партия, политическая организация, эсеры, лидер, программные документы.

Dmytryshena O.S. THE FORMATION OF A MULTI-PARTY SYSTEM IN RIGHT-BANK UKRAINE IN THE EARLY TWENTIETH CENTURY

The published work contains the information about the peculiarities of forms and methods of political parties' activity. It also gives the characteristics of the most active political centers and their leaders.

Keywords: party, political organization, socialist-revolutionaries, leader, policy documents.

УДК 94 (477.5)» 1914» =411.16

В.О. Доценко

ЄВРЕЙСЬКІ ГРОМАДСЬКІ ОБ'ЄДНАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЙ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті розглянуто діяльність єврейських громадських організацій, що займалися наданням допомоги постраждалому від війни єврейському населенню Російської імперії в роки Першої світової війни (1914–1917 роки).

Ключові слова: євреї, громадські організації, погроми, виселення, благодійництво.

Минає сто років від початку Першої світової війни – війни, яка визначила основні напрями військово-політичного, соціально-економічного та культурного розвитку людства у XX ст.